

Nádor Orsolya:
Nyelvpolitika.
A magyar nyelv politikai státusváltozásai
és oktatása a kezdetektől napjainkig.

Books in Print, Budapest, 2002. 246 p.

Az alkalmazott nyelvészetnek egyre népszerűbbé váló ága a nyelvpolitika, mely az utóbbi évtizedben mind több nyelvész, kutató érdeklődésének középpontjába került, és jelentős számú írással, kötettel gazdagította a tudományos irodalmat. Népszerűsége nem véletlen, hiszen a nyelven keresztül érvényesülő politikai gyakorlat meghatározó a nyelv megőrzésének szempontjából mind egy adott államon, mind a régióon belül. Kevés olyan művet ismerünk azonban, melynek középpontjában a magyar nyelv nyelvpolitikai státusának történeti áttekintése áll, egészen a kezdetektől – a honfoglalástól – napjainkig. A *Nyelvpolitika* című kötetben áttekintést kapunk a magyarnyelv-oktatási modellek történetiségéről is, melyek a mindenkori nyelvi tervezéssel foglalkozó szakemberek számára alapos ismereteket adnak.

A kötet szerzője, Nádor Orsolya, aki a Károly Gáspár Református Egyetem, valamint a Pécsi Tudományegyetem Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Programjának oktatója, széles körű nyelvészeti, oktatáspolitikai, történettudományi ismereteiről publikációit követően 1998-ban megvédett kandidátusi értekezésében is tanúságot tett. A kötet a kandidátusi értekezés átdolgozása, s nemcsak a szociolingvisztika iránt érdeklődőknek, nyelvészeknek nyújt a térségre vonatkozó nyelvpolitikai ismereteket, hanem az oktatáspolitikai alakításában részt vevő szakemberek, illetve a régióval foglalkozó történészek számára is hasznos, jól összefoglalt tudásanyagot kínál.

A nyelvpolitika komplexitásának ismeretében a szerző az alkalmazott nyelvészet egyéb ágai (a nyelvi tervezés, a nyelvművelés, a szociolingvisztika és a pszicholingvisztika) kutatási eredményeinek felhasználásával, valamint néhány nem nyelvészeti jellegű tudományág (a kisebbségpolitika, a kisebbségi jog, a művelődéstörténet és a politikatudomány) megfelelő vonatkozásainak felhasználásával mutatja be a magyar nyelv státusának változásait és oktatását a régióban. Mindezt a tőle megszokott objektivitással és alaposággal teszi, a szakterületen íródott publikációk teljes áttekintésének igényével. Ennek bizonyítéka a rendkívül részletes bibliográfia, mely mind történetiségében, mind a vonatkozó szakterületek tekintetében önmagában is jelentős segítséggel szolgál az e területtel foglalkozó kutatóknak.

A *Politika, nyelv, oktatás, interetnikus kapcsolatok* c. fejezet a nyelvpolitika megjelenését, valamint legfontosabb írásait tekinti át. A szakirodalom ugrásszerű növekedésének okát (a 80-as évek közepétől) elsősorban nem nyelvészeti, hanem társadalmi okkal magyarázza a szerző: azokkal a XX. századi nemzeti önállósulási törekvésekkel, melyek „a politikai küzdelmek nyelvi háttérét jelentik”. A leginkább jellemző témakörök felsorolásából külön kiemelném az „általános emberi jogok és a nyelvi jogok a nemzetközi és kétoldalú szerződések tükrében” témát, amely – az érintett nemzetközi szervezetek (Európa Tanács, ENSZ, EBESZ) figyelmének középpontjába kerülve – ténylegesen egyre több nemzetközi dokumentumnak alkotja fontos elemét – visszahatva a nyelvpolitikára mint tudományágra is.

Ebben a fejezetben különös figyelmet szentel a szerző a nyelv, az oktatás és a kisebbségi kérdés összefüggéseit vizsgáló Tove Skutnabb Kangas publikációinak, felhívja a figyelmet továbbá Szépe György egyedülálló nyelvpolitikai előadásaira (a Pécsi Tudományegyetemen is), valamint Kiss Jenő szociolingvisztikai munkájára, aki a nyelvpolitikai jellemzők feltárásához a demográfiai, területi, társadalmi sajátosságok és az írásbeliség szintjének figyelembevételét javasolja.

A magyar nyelv nyelvpolitikai státuszának változásait az alkalmazott nyelvészeti megközelítés mellett politikai és nyelvoktatás-történeti eredmények segítségével az alábbiak szerint határozza meg:

1. A honfoglaló magyarság által törvények által nem szabályozott „országos főnyelv”;
2. A hétköznapi kommunikáció szintjén használt nyelv, melyet „állami szinten” a nemzetközi kommunikációban is használt nyelvvvel helyettesítenek;
3. A vernakuláris nyelvek egyikeként a magyart a használók előnyösebb helyzetbe akarják hozni;
4. A nemzetivé válás folyamatában a régió más nyelvei az előzőleg kiemelkedett nyelvvvel kerülnek szembe, kezdetben egy korábbi állapot visszaállításhoz lépnek vissza az elszakadási törekvések során;
5. Többségi nyelv – kisebbségi nyelv viszonyrendszer kialakulása, ami a magyar státuszát a területi elhelyezkedéstől teszi függővé.

A változások tekintetében a szerző mindig a kor általános nemzetstratégiai tendenciáit tekinti meghatározónak. A felsorolt tendenciák közül külön hangsúlyoznám az alkotmányos szinten megfogalmazott jogi biztosítékok szerepét, melyeknek különösen a modern polgári demokráciákban van alapvető szerepük. Az alkotmányos garanciák mellett egyéb belső jogi garanciák is léteznek, ám a gyakorlat szerint ezek érvényesülése gyakran megkérdőjelezhető. A fenti nyelvpolitikai státuszváltozatokhoz kapcsolódó magyarnyelv-oktatási változatokról szintén áttekintést ad a fejezet.

A *magyar nyelv státuszának változásai* c. fejezet a magyarságnak az ugor nyelvrokonoktól történő szétválásától kíséri nyomon a magyar nyelv státuszának változá-

sait. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy az államszervezést követően az ország területén használt különböző élőnyelvek nyelvpolitikai státusukat tekintve vernakuláris nyelveknek minősülnek. A „lingua franca” szerepét írásban a latin töltötte be, de államnyelvnek ez csak de facto volt nevezhető, hiszen ekkor a szokásjog alapján történt a magyar és latin nyelv használata az egyes kommunikációs színtereken. A nyelvhasználat kettősségét elemzi a szerző Árpád-házi, Anjou és vegyesházi királyaink idejéből is. Miközben áttekinti a magyar nyelv státusának megváltoztatására irányuló törekvéseket, *A nyelvpolitikai helyzet változásai a Kárpát-medencében a XIX. század második felétől a Monarchia felbomlásáig* c. rész felvázolja a Kárpát-medencei etnikumok nemzeti identitásának alakulását. Megállapítja, hogy a nemzeti identitás tudata váltja fel ezen népcsoportoknál azt a hungarus-tudatot, melynek értelmében korábban az országhoz való tartozás dominált; a XVIII–XIX. században kezdődik meg ugyanis a nemzeti nyelv kimunkálásának alapján a nemzetté válás folyamata.

A korszak nyelvpolitikai szempontból legfontosabb dokumentumaként említi a szerző az 1868. évi XLIV. törvénycikket, mely kimondja, hogy Magyarország lakói nemzetiségre való tekintet nélkül egyenrangúak; újra deklarálva, hogy az ország államnyelve a magyar, mely ezzel ismét elnyeri a „lingua franca” státust a nemzetiségi nyelvekkel szemben. A törvényben lefektetett jogokat az elkövetkező évek szigorító intézkedései korlátozták, a leginkább támadott nyelvpolitikai intézkedés gróf Apponyi Albert nevéhez fűződött.

A magyar mint kisebbségi nyelv státusa az 1. világháborút követő békeszerződések eredményeként, az etnikai szempontok figyelmen kívül hagyásával jött létre. A szerző Raffai Ernő statisztikai adatait alapul véve mutatja be a szomszédos államokba került magyar nyelvű közösség nyelvi helyzetét – kiemelve, hogy az elkövetkező időszakokban felerősödtek bizonyos jelenségek, mint például az asszimilációs trendek. Hangsúlyozza, hogy a kisebbségi nyelv létezése szoros kapcsolatban van az adott ország rendelkezéseivel, az ott létező hétköznapi gyakorlattal, valamint a nyelvnek a kisebbségi státus előtti tradícióival: a nyelv és a kultúra kapcsolatában felerősödik a nyelv védekező, identitást megőrző jellege. Ezt a jelenséget ma is gyakran látjuk igazolva a kisebbségben, elsősorban a szórványban élő magyarok nyelvhasználatának igényességét – az anyaországi nyelvhasználatnál zártabb rendszerű nyelvi rendszert – tapasztalva.

A magyar nyelv oktatása mint nyelvpolitikai eszköz c. fejezet a nyelvpolitika egyik legérzékenyebb területének, az oktatási jogok érvényesülésének, a magyar nyelv oktatásának kérdéskörét vizsgálja. A határon túli magyar közösségek nyelvi és kulturális autonómiai törekvéseinek egyik fő célja a teljes, minden szintet átfogó magyar nyelvi és/vagy nyelvű oktatás megteremtése – mai tapasztalataink alapján több-kevesebb sikerrel. Az ezt biztosító nemzetközi dokumentumokat tekinti át

a szerző, majd felvázolja a magyar nyelv oktatásának történetiségét: a magyar mint anyanyelv oktatását a „lingua vernacula” státus idején, a magyar nyelv oktatását külföldön, illetve második és államnyelvként. A magyar mint kisebbségi nyelv oktatása az utódállamokban a magyar közösségek nyelvvesztésének felgyorsulása miatt az asszimilációs trendek megállítása, esetleg visszafordítása szempontjából elsődleges. A szerző kiemel néhány meghatározó jegyet, mely a magyar mint kisebbségi nyelv oktatásának modelljét alakította: ezek közül a geográfiai elhelyezkedés, a teljes spektrumú anyanyelvű iskolarendszer megléte kiemelten fontos. Itt jegyzem meg, hogy ez utóbbinak jelentőségét felismerték mind a határon túli magyarsággal foglalkozó anyaországi, mind a határon túli politikusok és szakemberek. Ennek eredményeként indult meg Romániában magyarországi támogatással az Erdélyi Egyetem, és ennek fényében kezdődnek meg 2003-ban a szlovákiai magyar egyetem létrehozásának előkészületei.

A kisebbségi kérdéssel mélyebben foglalkozó szakemberek bizonyára egyetértenek azzal a megjegyzéssel is, miszerint a kisebbség anyanyelvoktatásának támogatottsága mindig az adott utódállam hatalmon levő kormányának toleranciájától függ, és sajnos csak kismértékben a bemutatott kisebbségvédelmi nemzetközi dokumentumoktól.

A nyelvpolitika általános kérdéskörének, valamint a régió nyelvpolitikai jellegzetességeinek, nyelvoktatási modelljeinek áttekintését követően a szerző az említett tendenciák érvényesülését egy konkrét kapcsolatrendszeren: a szlovák–magyar interetnikus kapcsolatok elemzésén keresztül mutatja be. A *Nyelvpolitikai és magyarnyelv-oktatási változatok a szlovák–magyar kapcsolatrendszerben* c. fejezet nemcsak nyelvi kérdéseket taglal, hanem a szlovákok nemzeti identitásának kialakulását, az interetnikus kapcsolatokat is áttekinti. A történeti folyamatok bemutatását követően a magyarországi szlovák nemzetiség és a szlovákiai nyelvtörvényeken keresztül a szlovákiai magyar közösség nyelvi jogainak elemzésével állítja párhuzamba a két ország nyelvpolitikáját. A magyarországi szlovákság történetének, lélekszámának alakulása mellett a szerző kitér a magyarországi kisebbségvédelmi rendszerre, hiszen a magyarországi törvényhozás külön, a nemzetiségek bevonásával készült törvényben biztosítja a kisebbségi önszerveződést és nyelvi jogokat. Helyesen állapítja meg, hogy bár a törvény és egyéb jogszabályok biztosítanak ugyan minden – a kisebbségvédelemhez szükséges – egyéni és kollektív jogot, de mindez nem elégséges az évszázadok óta kisebb-nagyobb mértékben jelen levő asszimiláció megállítására. Az „önpusztító” attitűd megállításának szükségességében látja a szerző az identitás megőrzésének lehetőségét. Ezt a magatartást határozottan elkülöníti a szlovákiai magyarság önvédelmi magatartásformáitól, melyek a közösség megmaradására irányulnak, nap mint nap szembekerülve az erőszakos asszimiláció különféle változataival. Az erőszakos asszimiláció példái azok a nyelvtörvények,

amelyek a magyart mint kisebbségi nyelvet az addigiaknál sokkal hátrányosabb helyzetbe kényszerítették. Azzal, hogy a szlovák nyelv az országban kizárólagos „lingua franca” státust ért el, erősen korlátozták a többi honos nyelv használati körét. A szerző ismerteti a törvény előkészítésével kapcsolatos azon előzményeket, melyek gyakran felszított indulatokkal telített belpolitikai csatározások eszközévé is tették a kisebbségi kérdést. Bemutatja, hogy az 1990-ben elfogadott nyelvtörvény a nacionalista indulatok keresztüztüében a magyarok szeparatista és irredenta törekvéseinek hangsúlyozásával a jogilag magasabb, és a nemzetközi dokumentumok érvényességét is áthágta. Hasonlóan értékeli a második, 1995-ben elfogadott törvényt, mely az első, bevezető részben megfogalmazott indoklásban történeti (százéves sérelmeket felsorakoztató) és jogi szempontokkal magyarázza az egyébként rendkívül diszkriminatív dokumentum szükségességét.

Az utolsó fejezet tehát magyar–szlovák viszonylatban mutatja be a nyelvpolitikai és magyar nyelv-oktatási státusok vonatkozásában ismertetett folyamatokat számos dokumentum segítségével, s megpróbálja feltárni az eltérő tendenciák hátterét. Ezek az eltérések eredményezték a magyarországi nemzetiségpolitikát a ma már az asszimiláció határára került szlovák kisebbség nyelvének, kultúrájának megtartására, valamint ezzel ellentétben a szlovák kisebbségpolitikát a magyar közösség vonatkozásában.

Nádor Orsolya kötetét nemcsak a nyelvészek, a politológusok és a történészek, hanem a határon túli magyar kisebbségekkel foglalkozó szakértők, politikusok figyelmébe is ajánlom.

MESTERHÁZY SZILVIA